

tisztelője vagyok, őt rendkívüli egyéniségnek s ragyogó jellemnek tartom, sőt azt hiszem, hogy ebben a teljesen meghibbant világban más útja nem is volt, még ha ez az út végeredményben sikertelennek bizonyulna is. Mert szabad kereskedelmet Amerikában nem lehet folytatni egy mindjobban elzárkózó, nyakig militarizált világgal szemben."

A mélyen liberális szemléletű és ifjúkora óta következetesen antietatista Jászi megborzongott a New Deal erőteljes állami beavatkozásától, de Rooseveltben – a Chapel Talk címe is ezt mutatja – már megválasztása előtt felismerte a Nagy Elnököt.

Litván György

Allan Bloom

A BALOLDAL NIETZSCHEANIZÁLÓDÁSA

Lánczi András fordítása

Az egész világ két részre oszlik: az egyik fele Locke-ig vezet vissza szellemi örökségét, a másik Marxig. Az utóbbi szellemi örökség mai képviselői sokkal készségesebben ismerik el szellemi atyjukat, mint az előbbieket. Ez a viszonylagos hallgatagság azonban elkerülhetetlen, amikor az ember fiatal amerikaiakkal kezd el foglalkozni. Marxnak ugyanis nincs mondanivalója a számukra, az úgynevezett marxista tanárok pedig, akik meg akarják őket nyerni, nem használják a marxista nyelvezetet. Nyersebben fogalmazva, Marx unalmassá vált, s nem is csak az amerikai fiatalok körében. Néhány mogorva, a világtól elzárkózó autodidaktát még megborzongtathat „*A világ proletárjai...*” retorika, és a harmadik világ egypártrendszerű államainak elnökei nemtetésük nyomatékként megidézhetik Marx tekintélyét. De azokban a centrumokban, ahol az emberek nyitottak, és ahol az ideológiák képződnek, Marx már jó ideje halott. A KIÁLTVÁNY naivnak tűnik. A TŐKE pedig nem győzi meg az olvasókat a maga igazáról sem a gazdasággal kapcsolatban, sem az ember elkerülhetetlen jövőjéről, és arról sem, hogy megéri megemészteni ezt a művet. Néhány ragyogó tanulmány még elbűvölhet ugyan, de ez kevés ahhoz, hogy egy egész világnézetet alapítsunk rájuk. A baloldal jó részét nem tántorította el névadójának szellemi halála attól, hogy továbbra is marxistának nevezze magát. Marx ugyanis a szegényeknek a gazdagok elleni örök harcát és a liberális társadalmakénál nagyobb egyenlőséget követelők akaratát szimbolizálja. Ezt leszámítva azonban a baloldal ma másból táplálkozik. Marx képtelen megszólítani az olyan lelkeket, melyeket Sartre, Camus, Kafka, Dosztojevszkij, Nietzsche és Heidegger kerített a hatalmába. Még Rousseau-nak is jut hely, ahol Marx dadog.

Hogy mivé lett Marx hatása, annak illusztrálására vegyük szemügyre az *ideológia* fogalmát, az egyik olyan marxi terminust, amely hasonló népszerűsége telt szert, mint a weberi terminusok.

Marx műveiben az ideológia az uralkodó osztály által kidolgozott hamis gondolkodási rendszert jelent, melynek célja ezen osztály hatalmának igazolása a hatalomból

kirekesztettek előtt, miközben az önző motívumok rejtve maradnak. Marx éles határvonalat húzott ideológia és tudomány közé; az utóbbi azonos Marx rendszerével, azaz a történeti szükségszerűség objektív felismerésén alapuló igazsággal. A kommunista társadalomban nem lesz ideológia. A „*tiszta értelem*”, hogy Nietzsche megfogalmazását használjuk, jelen van Marx gondolkodásában is, mint ahogy jelen van minden filozófiában: annak lehetősége, hogy a dolgokat úgy ismerjük meg, ahogy vannak, egy olyan intellektuális képességnek a lehetősége, amely tovább már nem redukálható semmi másra. Az ideológia a megvetés tartományába tartozó fogalom; át kell látni rajta, hogy mi is az. Jelentése nem önmagában van, mert vissza kell fordítani a realitás nyelvére, melynek megtévesztő interpretációja. Csak az ideológia nélküli ember, aki a tudomány birtokában van, képes a gazdaságot megérteni és észrevenni, hogy Platón politikai filozófiája, amely a bölcsek uralmát ajánlja, csupán egy rabszolgatartó társadalom arisztokratái uralmának racionalizált változata; vagy hogy Hobbes politikai filozófiája, amely a természeti állapotban élő ember szabadságát és az ebből fakadó mindenki harcát mindenki ellen hirdeti, nem egyéb, mint a föltörékvő burzsoázia számára kedvező politikai berendezkedés álcázása. Ez a nézőpont szolgáltatja az alapját annak a történeti megközelítésnek, amely a dolgok mélyére lát. Ahelyett, hogy Platón és Hobbest faggatnánk – egy számunkra fontos kérdésben –, hogy mi is a bátorság, inkább azt kellene állítólag vizsgáljunk, hogy a bátorságról adott meghatározásaik hogyan fejezik ki azoknak az érdekeit, akik a termelőeszközöket birtokolják.

Csakhogy ami igaz Platónra és Hobbesra, nem alkalmazható Marxra; különben az az állítás, hogy ezek a gondolkodók gazdaságilag determináltak, maga is megtévesztés volna, azoknak az új kizsákmányolóknak az ideológiája, akiket történetesen Marx képvisel. Az interpretáció önmagát rombolná le. Marx nem tudná, hogy mire is figyeljen azokban a gondolkodókban, akik elkerülhetetlenül és öntudatlanul a történeti folyamat foglyai voltak, hiszen maga is ugyanolyan helyzetben van, mint amilyenben ők is voltak. Marx tudományának természetesen voltak bizonyos történeti előfeltételei, de ezek persze nem vonnak le semmit meglátásának igazságából, amely ily módon a történelem egyfajta abszolút pillanata, melyet a jövő történelme már nem tud megváltoztatni. Ez az igazság a forradalom garanciája és az amerikai forradalmat garantáló emberi jogok erkölcsi megfelelője. Enélkül minden gyilkosság igazságtalan és öncélú.

1905-ben azonban Lenin már mint ideológiáról beszélt a marxizmusról, ami azt jelenti, hogy a marxizmus sem tarthat igényt az igazságra. Kevesebb mint fél évszázad alatt a marxi abszolútum relativizálódott. Az abszolút momentum és a történelmenkívüliség elfogadhatatlansága – melyet olyannyira hangsúlyozott Nietzsche a saját radikálisan historista nézeteiben – általánosan elfogadottá vált, és ettől kezdve Marx elavultnak tekinthető. Ez volt a belső rothadás kezdete, amely végül is hiteltelenné tette a marxizmust a gondolkodó emberek közösségében. Maga a marxizmus is ideológiává vált. Marx gondolkodásának a historizálása, saját módszerének az ellene való fordítása csakhamar az egyetemes mozgáson belüli határozott állásfoglalásnak, a kreatív ember kézjegyének, a dolgok értelmetlenségével való szembeszállásnak tűnt – legalábbis így érzékelték azok, akik Nietzsche büvkörébe kerültek. Ennek az új szemléletnek a paródiáját találjuk meg Sartre személyében, aki oly csodálatos tapasztalatokat szerzett a semmiről, a mélységről, az undorról, az indokolatlan elkötelezettségről, melynek következménye a párt irányvonalának szinte teljes támogatása volt.

A mai köznyelvben az ideológia először is valami jó és szükségszerű dolgot jelent, hacsak nem a burzsoá ideológiáról van szó. A fogalom átértelmezését a politikai és

erkölcsi dolgokban az igaz és hamis megkülönböztetésének Nietzsche által sürgetett föladata tette lehetővé. Életük során az embereknek és a társadalmaknak nem tudományra, hanem mítoszokra van szükségük. Röviden: az ideológia az értékekkel vált azonossá, és ez az oka, hogy a pozitív fogalmak listáján kapott helyet. Ha szemügyre vesszük a legitimáció három weberi formáját – tradíció, ész és karizma –, amely más embereknek az erőszakra alapított uralmát teszi elfogadhatóvá, egyből látni fogjuk, hogy ezeket nevezhetjük ideológiáknak és értékeknek is. Weber persze arra gondolt, hogy egyetlen társadalom vagy emberi közösség sem lehet meg efféle uralom nélkül, mint az emberi kreatív szellemiségen kívül az egyetlen út, mely által megszületik a rend a káoszból, a rendezőelv nélküli világból, miközben a marxisták továbbra is egy olyan világban reménykednek, melyben lehetségesek uralom nélkül megvalósuló értékek. Ennyi maradt meg mindössze a marxizmusukból, és így elszegődhettek útítársul a nietzscheánusok mellé egy kiadós *bout de chemin*-re. Sorsukat jól kifejezi az a tény, hogy a tudomány már nem partnere az ideológiának, amely magányos nagyságában elkülönül tőle.

Mi több, az ideológia már a gazdasághoz sem igen kötődik, és nem is függ tőle. A kreativitás birodalmában az ideológiát a szükségszerűséggel összefűző szálak meglazultak. A racionális kauzalitás – Nietzsche óta – nem tűnik elegendőnek a történelmileg egyedi esemény vagy gondolat megmagyarázásához. A kapitalista ideológiát ma valahogy jobban kifejezi a protestáns etika, mint az, amit A TÖKÉ-ben olvashatunk. Manapság, ha az ember marxistákkal beszélget, és megkéri őket, hogy objektív gazdasági kategóriákban értelmezzenek filozófusokat vagy művészeket, megvető mosoly a válasz: „Ez vulgármarxizmus”, mintha csak azt kérdeznék: „Hát te hol voltál az elmúlt hetvenöt évben?” Persze senki nem szereti, ha vulgárisnak nevezik, így az ember zavart hallgatásba menekül. Pedig a vulgármarxizmus marxizmus. A nem vulgáris marxizmust Nietzsche, Weber, Freud, Heidegger és baloldali követőik, mint Lukács, Kojève, Benjamin, Merleau-Ponty és Sartre képviselik, akik igyekeztek beavatkozni az osztályharc kimenetelébe. Ennek érdekében meg kellett szabadulniuk az igencsak zavaró gazdasági determinizmus tételétől. A játéknak abban a pillanatban vége, amikor a marxisták a „szentről” kezdenek el beszélni.

A marxizmuson belül a század elején kezdtek először megmutatkozni a Nietzsche-vel való találkozás nyomai. Itt van például a forradalom központi jelentősége. A forradalom és a vele járó erőszak – mint láttuk – a modern politikai filozófiában igazolást nyert, és a modern politikatörténet leglebilincselőbb látványosságaival szolgál. A forradalom a lázadás, viszály és polgárháború helyét foglalta el, melyek nyilvánvalóan rossz dolgok, míg a forradalom a legjobb és legnagyobb eseménynek számít – hivatalosan és az angolok, amerikaiak, franciák és oroszok népi képzeletében. A nagyhatalmak közül egyedül Németország nem büszkélkedhetett forradalommal, és a marxizmust részben azért találták ki, hogy a német filozófia természetes betetőződéséként egy nagyobb és jobb forradalmat robbantson ki, ugyanúgy, ahogy a francia filozófia is a francia forradalomba torkollott. A vérontás persze elkerülhetetlen a forradalomban, annak bizonyítéka, hogy az emberek többre tartják a szabadságot az életnél. Sok vérre azért nincs szükség, és az erőszakot önmagában nem is tartották jónak. A régi rezsim úgymint már düledezik, csak egy lökésre van szükség; a régi mögött ott áll a kifejlődött új rend, amelyet a természet, az ész és a történelem teljes egészében igazol.

Később azonban mindez megváltozott. Az erőszak bizonyos önálló bűvöletre tett szert, a kés öröme. Igazolja az elszántságot, illetve az *elkötelezettséget*. Az új rend to-

vább már nem várakozik, hanem az ember az akaratával kikényszeríti ezt az új rendet, amelyet kizárólag az akarat tart fenn. Az *akarat* kulcsszóvá vált mind a jobb-, mind a baloldalon. A múltban azt gondolták, hogy az akarat szükséges, de csak másodlagos az ügy mögött. Nietzsche provokatívan fogalmazta meg az új helyzetet, amikor azt mondta: „*A jó háború minden ügyet szentté avat.*” Az ügyeknek nincs státusuk; ezek ugyanis értékek. A tételezés a lényeg. Az erőszaknak az eszközből célá váló átalakulása segít megmutatni a különbséget – és az összefüggést – a marxizmus és a fasizmus között. A baloldali George Sorel, a *GONDOLATOK AZ ERŐSZAKRÓL* című mű szerzője hatással volt Mussolinira. A Bergson közvetítésével tovább élő gondolat szülője Nietzsche: Ha a kreativitás föltételezi a káoszt – ezáltal a harcot és a győzelmet –, és ha az ember ma a béke rendjének megteremtésén fáradozik, melyben nincs harc, és sikeresen racionalizálja a világot, akkor a kreativitás feltétele, azaz a humanitás, el fog pusztulni. Éppen ezért a káoszt, amely a béke és a szocializmus rendje ellen hat, az akaratnak meg kell zaboláznia. Marx felismerte, hogy az ember történelmi nagysága és haladása azokból az ellentmondásokból keletkezik, melyeket leküzd. Ha – mint Marx ígéri – a forradalom után nem lesznek többé ellentmondások, vajon lesz-e ember? A korábbi forradalmárok békét, jólétet, harmóniát és ést akartak, vagyis az utolsó embert. Az újak viszont a káoszt akarják. Aligha emésztette meg bárki is egészen azt, amit Nietzsche mondott, az érvelése mégis fertőző volt. Az olasz és a német értelmiségiek körében – akiket föllelkesítettek a fasiszta és a náci „mozgalmak” – bizonyosan visszhangra talált. A *magabiztosság* és nem az igazságosság vagy a jövő tiszta képe volt a döntő elem.

Ily módon az elkötelezettség, akarat, eltökéltség, törődés (itt nyerte el az értelmét ez a ma oly ostobán csengő szó), aktivitás képezi az új értékek készletét. Az új forradalmi bűverő a hatvanas években érte el Amerikát, a régi marxisták nem kis ellenérzésével találkozva. Ebből a bűverőből még megmaradt valamennyi a terroristák iránt manapság megmutatókozó együttérzésben: ők ugyanis „törődnek”. Találkoztam olyan szelíd, békeszerető, jó liberális demokratával – fiatalabban és idősebben egyaránt –, akinek elállt a szava az egyéni erőszak csodálatától, illetve az erőszaknak a legjelentéktelenebb és legízléstelenebb okokból való alkalmazásától. Az az elhatalmasodó gyanú tartja őket fogva, hogy olyan emberekkel kerülnek szemtől szembe, akik igazi elkötelezettségből cselekszenek, amely belőlük hiányzik. Azt hiszik ugyanis, hogy az elkötelezettség és nem az igazságosság számít. A Marxot kiigazító Trockij és Mao „permanens forradalma” a forradalmi *cselekvés* utáni vágyra alapoz, és ebben van a vonzereje is. A hatvanas évek radikális diákjai „mozgalomnak” nevezték magukat, mit sem tudva arról, hogy egy harmincas évekbeli ifjúnáci újság, a *Die Bewegung* nyelvezetét használják. A *mozgalom* a haladás helyét foglalja el, melynek meghatározott, jó iránya van, és olyan erő, amely ellenőrzése alatt tartja az embereket. A haladás a régi forradalmak törekvését fejezte ki. A *mozgalom* viszont nélkülözi ezt a naiv, moralizáló felhangot. Inkább a mozgás, mint a szilárdság jellemzi az állapotunkat, de az olyan mozgás, amelyet minden tartalom vagy cél nélkül az emberi akarat nem kényszerít rá az állapotunkra. Manapság a forradalom egyfajta keveréke annak, amit korábban erről gondoltak, és annak, amit André Gide fölösleges tettnek nevezett az egyik regényében, melyben indokolatlan és alaptalan gyilkosságot követnek el egy idegen ellen a vonaton.

A marxisták mutáns nemzedékének a megújuló erőfeszítése arra irányul, hogy Marxot deracionalizálja, és Nietzschéből baloldalit faragjon. Nietzsche óriási politikai

kudarcát bizonyítja az a tény, hogy az a jobboldal, amelybe egyetlen reményét vetette, és amelyről azt hitte, hogy tanításának legmegfelelőbb környezete lesz, végül is eltűnt, és ennek a jobboldalnak az utolsó mocskos lehelete még őt magát is beszennyezte; ma viszont gyakorlatilag minden nietzscheiánus és heideggeriánus baloldalinak számít. Ezt a folyamatot Lukács György, századunk legkiemelkedőbb marxista gondolkodója indította el. Fiatal filozófusként rendszeres látogatója volt Stefan George korének, csakúgy, mint Max Weberének, és nagyon is tisztában volt azoknak a dolgoknak a súlyával, amelyek a történelemmel és a kultúrával kapcsolatban ott elhangzottak. Ennek hatása érződik későbbi munkásságán, és ez készítette arra is, hogy egészen Hegelig nyúljon vissza, akit a régi marxisták szerint egyszerűen fölváltottak Marxszal.

A késői Marxnak már semmi mondanivalója nem volt művészetről, zenéről, irodalomról, nevelésről vagy arról, hogy milyen lesz az emberek élete, miután felszabadulnak az elnyomás alól. Néhányan Marx fiatalkori „humanista” írásaitól várták azt az inspirációt, amely a későbbiekből hiányzik, de a keresés nagyon sovány eredményre vezetett. Mivel a nietzscheiánusok oly nagyszerűen beszéltek ezekről a dolgokról, miért ne lehetne kisajátítani azt, amit mondtak? Így vették át az „utolsó ember” koncepcióját, akit Marx burzsoájával azonosítottak, és az „ember feletti embert”, akit a forradalom utáni győzedelmes proletárral azonosítottak. Az ember lekicsinylésc és szellemi életének az elszegényítése, ahogy azt Nietzsche utólréhetetlenül leírta, Marx pozícióját erősítette, amennyiben valaki elhitte, hogy valamiképpen a kapitalizmus volt az „utolsó ember” oka, és hogy a kapitalizmus folszámolásával új energiák szabadulnak fel. Az egyenlőség okozta sebekre a radikális egyenlőség a gyógyír – ahogy azt oly nagyszerűen Nietzsche ábrázolta.

Egy másik példa: Freud sok olyan érdekes dologról beszélt, melyet hiába keresünk Marxnál. A tudatalatti egész pszichológiája teljességgel idegen volt Marxtól, mint ahogy az volt a tudatalatti belső motorja is, az erősz. Csakhogy ebből semmit nem lehetett közvetlenül átültetni Marxba. De ha a neurózisok freudi interpretációját és a beilleszkedni képtelenek kezelését mint burzsoá hibákat lehetne értelmezni, amely a termelőeszközök kapitalista ellenőrzése révén megvalósuló elnyomást szolgálja, akkor Marx egész jól eligazodna Freud világában. Freud az emberi természet és a társadalom közti állandó ellentmondásokról beszélt, amelyek dialektikus mozgásba hozhatók; egy szocialista társadalomban viszont nincs szükség az elfojtásra, amely a neurózist kiváltja. Így aztán Freudot elegánsan besorozták a marxista légiókba, a gazdaság igézetét megerősítették az erősz igézetével, és ezáltal megoldást kínáltak arra a problémára, hogy mit is fog az ember csinálni a forradalom után – ez az a probléma, melyet Marx nyitva hagyott. Marx és Freud összehasonlásán fáradozott Marcuse és mások is, akik egyszerűen elhallgatják azt a nehézséget, melyet a Marx alapelvei és Freud alapelvei közti ellentmondás okoz. Két hatalmas rendszert szolgálnak fel egyetlen fogásban. Freud alkotja az étel tartalmasabb részét. Marx általános biztosítékot nyújt, hogy a kapitalizmus a bajok forrása, és hogy a problémák megoldhatók nagyobb egyenlőséggel, több szabadsággal, hogy a felszabadított emberek az összes erény birtokosai lesznek.

A burzsoának az „utolsó emberként” való interpretációját erősíti a „burzsoá” szó jelentésében megbújó kétértelműség. A burzsoá szó – különösen Amerikában – Marx nevével kapcsolódik össze az emberek tudatában. De létezik egy másik burzsoá is, aki a művészek ellensége. A kapitalistát és a nyárspolgárt általában azonosítani szokták,

noha Marx csak a gazdasági oldalról beszélt, föltételezve – megfelelő garancia nélkül –, hogy ez a felelős a művészek által megrajzolt burzsoá erkölcsi és esztétikai deformitásaiért és magukért a művészekért is. A kétely azzal szemben, hogy a burzsoának és a művésznek ez a megközelítése valóban helyes, volt az egyik fő oka a Nietzschéhez való vonzódásnak, akinek a központi témája a művész volt. Sokszor és sokféle módon hangoztattam már ama nézetemnek, hogy az elmúlt kétszáz év nagy európai regényírói és költői jobboldaliak voltak, Nietzsche ebben a tekintetben csupán az ő követőjük. Valamilyen formában az egyenlőség – amely nem hagy teret a zseninek – vált számukra a fő problémává. Ily módon pontos ellentétei voltak Marxnak. Aki pedig kijelenti, hogy gyűlöli a burzsoáziát, az a baloldal barátjának tekinthető. Így amikor a baloldalnak megtetszett az az ötlet, hogy Nietzschét a soraiba fogadja, vele együtt megkapta az egész XIX. és XX. századi irodalmi hagyományt. Goethe, Flaubert és Yeats utálta a burzsoáziát, Marxnak tehát igaza volt: ezek a szerzők csupán abban különböznek Marxtól, hogy nem vették észre, hogy a proletariátus legyőzheti a burzsoáziát. Nietzschéről pedig elmondható – megfelelő aspektusból nézve –, hogy a Forradalom híve volt. Ha valaki elolvassa a baloldaliak által szerkesztett *Partisan Review* korai számait, egyből észre fogja venni azt a határtalan lelkesedést, mellyel Joyce-t és Proustot övezték, nyilvánvalóan abban a hitben, hogy ezek az írók a szocialista jövő művészetét képviselik, noha az ő művészi törekvésük épp az ellenkező irányban haladt.

A késői német marxistákat a kultúra eszméje kísértette meg, melyet megrontott a burzsoázia közönségessége, s talán arra voltak kíváncsiak, hogy ki tudnak-e még tölteni egy üres csekket a szocialista jövő kultúrájának a nevére. Meg akarták őrizni a múlt nagyságát, mellyel ők sokkal jobban tisztában voltak, mint elődeik. Marxizmusuk valójában megfeneklett a burzsoázia tradicionális gyűlöletének mocsarában, és abba a halovány reménybe kapaszkodtak, hogy a proletariátus majd úgyis meghozza a kulturális megújulást és fölfrissülést. Adorno esetében ez különösen szembeötlő. De Sartre és Merleau-Ponty esetében is jól kivethető, hogy a burzsoázia állt az érdeklődésük homlokterében. A munkásosztálybeli marxisták továbbra is az értékötlettel és más autentikus marxista témával voltak elfoglalva. A kultúra az értelmiségiek rögeszméje volt, amint arra Leszek Kolakowski találóan rámutatott, végül azonban már egyetlen proletár sem maradt. Ezzel magyarázható, hogy miért ünnepelte őket oly sok diák a hatvanas években. Ezért kedvelték Heideggert is. Valamire ugyanis emlékeztette őket.

Nem szabad elfelejteni, hogy ahogy növekedett a jólét, úgy kezdtek a szegények burzsoává átváltozni. Az osztályöntudat és a harci kedv nemhogy nem erősödött, de egyenesen lelohadt. Elképzelhetővé vált, hogy – legalábbis a fejlett országokban – mindenki burzsoá lesz. Így tehát egy újabb támasztékot húztak ki a marxizmus alól. A kérdés többé nem a szegények és gazdagok közti konfliktus, hanem a közönségesség. A marxisták vészesen közel kerültek ahhoz az elképzeléshez, hogy az egyenlőségben élő ember, mint olyan, burzsoá, és hogy nekik mellettük a helyük, különben kultúr-sznobokká válnak. Csupán az a teljességgel kiürült dogma – miszerint a burzsoá munkás a gazdasági rendszerünk betegsége és a hamis tudat terméke – tartja őket vissza, hogy kimondják – akár egykor Tocqueville –, hogy ilyen a demokrácia természete, és az ember vagy elfogadja ezt, vagy föllázad ellene. Egy ilyen lázadás nem Marx forradalma lenne. Szinte kísértést érez az ember, hogy kijelentse: ezek a fejlett marxisták túl műveltek az egyenlőség társadalmához. A felismerés ellen már csak azzal védekeznek, hogy nem nevezik burzsoának az ilyen társadalmat.

Általában elmondható, hogy a marxizmus a nyugati demokráciákban az élet kulturális kritikájává alakult át. Ugyanakkor az ismert okok miatt rendszerint kesztyűs kézzel bánt a Szovjetunióval. E kritika egy része alapos volt, egy másik része felületes és kötozkodó. De egyik sem volt visszavezethető Marxra vagy a marxizmusra. Az igazi forrás Nietzsche volt és maradt. Ha egy pillantást vetünk az Amerikában uralkodó pszichológiára, látni fogjuk, hogy a „tradícióra irányult”, a „másikra irányult”, és a „belülről irányított” kifejezések csupán a három weberi legitimációs forma módosított változatai: a „másikra irányult” (értsd: burzsoá) a piac vagy a közvélemény diktálta gazdasági vagy bürokratikus racionalitást jelenti; a „belülről irányított” pedig a karizmatikus legüimációnak, az értéktételező énnel felel meg. Weber prófétáját a szocialista, egalitáriánus individuum váltja föl. Marxból nem maradt meg semmi, hacsaknem az a teljességgel kiürült állítás, hogy a szocialista önmaga számára alkot törvényt. A belülről irányított emberről szóló fejtegetések üresek. Még csak példákra sem lehet hivatkozni. Weber legalább bemutatott néhány példát, még ha azok meglehetősen vitathatók is. Itt van például Webernek az az állítása, hogy az értékadó a szellem arisztokratája: vajon ez a felfogás kevésbé plauzibilis, mint azoké, akik szerint bárkiből lehet értékteremtő, ha jó kezelőorvosa van, vagy szocialista körülményeket teremtenek köré? Webernek ez az egalitáriánus szellemben történő átalakítása lehetővé teszi, hogy aki nem baloldali, azt elmebetegnek lehessen nyilvánítani. A pszichoanalízis baloldali kritikussai burzsoá konformizmust emlegettek ezzel kapcsolatban. Az emberben persze fölmerül a kérdés, hogy ezek a kritikusok nem a lelki terápia manipulátorai-e a baloldali konformizmus szolgálatában. Az adornói autoritáriánus és demokratikus személyiség típusokról alkotott hamis elképzelésnek pontosan ugyanaz a forrása, mint a belülről irányított/másikra irányult tipológiának, beleértve a baljósan csengő következményeiket is.

Nietzsche tehát megérkezett Amerikába. Nietzsche baloldaliasítását itt könnyen elfogadták, mert az amerikaiak nem tudják elhinni, hogy egy valóban intelligens és jó ember a szíve mélyén ne fogadja el a Will Rogers-i *Weltanschauung*-ot: „Még soha nem találkoztam olyan emberrel, aki ne tetszett volna nekem.” Nietzsche meghonosítása Amerikában több hullámban ment végbe: voltak, akik Európából hozták magukkal, az emigránsok a poggyászuk között hozták, majd legvégül az összehasonlító irodalmárok keveredtek bele ebbe az importüzletbe: árujukat Párizsból hozták, ahol a felszabadulás óta Nietzsche és Heidegger dekonstrukciója, majd baloldali rekonstrukciója a legfőbb filozófiai *métier*. Az utolsó hullámot követően Nietzsche és Heidegger most már a saját nevükben lépdelnek végig azon a piros szőnyegen, melyet az előhírnökeik fektettek le. Ezek az előhírnökök sokáig uralták a hivatalos pszichológiát, szociológiát, összehasonlító irodalmat és az antropológiát. Az igazi történet azonban az akadémiától a piacig vezető útjukról szól. Az új nyelvet, amelyen a tudókkal közlik, hogy milyen rosszak vagyunk, magunkévá tettük, hogy kijelenthessük: Milyen érdekesek is vagyunk! Az áru azért kissé megsérült a szállítás közben. Marcuse a húszas években mint Hegel komoly tanulmányozója kezdte a pályafutását Németországban. Amerikában fejezte be közhelyes kultúrkritikát művelve, erős szexuális érdeklődéssel fűszerezve AZ EGY-DIMENZIÓS EMBER-ben és más, jól ismert műveiben. A Szovjetunióban a filozófuskirály helyett ideológiai zsarnokság uralkodik; az Egyesült Államokban kultúrkritikus lett az egykori woodstocki lázadóból.